

ВІДГУК

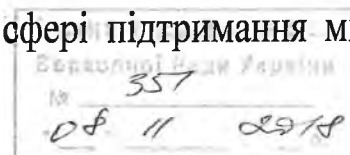
**офіційного опонента на дисертацію Богатчук Дар'ї Петрівни
на тему: «Принцип добросовісного виконання міжнародних
зобов'язань», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право**

Актуальність теми дослідження.

Одним з основних принципів міжнародного права, які мають визначальне значення для підтримання нормальних відносин між державами, є принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, згідно з яким такі зобов'язання мають виконуватися відповідно до загальновизнаного морального мінімуму міжнародно-правових стандартів. Саме зміст останніх характеризує правову природу даного принципу та особливості його застосування в міжнародному праві. В той же час цей принцип належить до особливої категорії принципів міжнародного права, а саме до основоположних принципів міжнародного права відповідно до Статуту ООН, складаючи разом з іншими подібними за своїм значенням принципами сучасний міжнародний правопорядок.

Даний принцип характеризується складною природою, залишаючись дискусійним з багатьох питань, та постійно збагачується новітньою практикою його застосування, що також представляє великий інтерес, вимагаючи відповідного аналізу та узагальнень.

Крім того, нині міжнародні відносини перебувають в найглибшій після Другої світової війни кризи, що розмиває міжнародне право, ставлячи під загрозу міжнародний правопорядок, особливо в сфері підтримання миру і

безпеки. В цих умовах дотримання державами принципу добросовісного виконання своїх міжнародних зобов'язань є конче необхідним, щоб не перейти крайню межу, за якою сила заміщує право.

Все це зумовлює високу ступінь актуальності даної дисертаційної роботи, яка є першим у вітчизняній науці міжнародного права комплексним дослідженням цієї багатоаспектної проблеми. Вона належить до найважливіших проблем теорії сучасного міжнародного права, що має велике практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна.

Метою дисертаційного дослідження Богатчук Д.П. є розкриття природи та змісту принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, виходячи із новітніх концептуальних характеристик принципу в теорії та практиці здійснення його суб'єктами міжнародного права.

Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (загалом 284 найменування), додатку. Науково обґрунтованою представляється структура дисертації, що зумовило послідовний та логічний виклад матеріалу роботи та дозволило автору достатньо глибоко дослідити цей принцип і сформулювати відповідні висновки, що, безумовно, мають теоретичне і практичне значення.

Дана дисертація відрізняється досить високим рівнем аналізу джерел міжнародного права, в яких визначається зміст та характерні риси принципу добросовісного виконання суб'єктами міжнародного права міжнародних зобов'язань, його місце в системі інших принципів і норм, а також доктринальних підходів і поглядів на природу і практику застосування.

В результаті запропоновано авторське визначення поняття «принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань» (с. 49), виділено елементи змісту цього принципу (с. 48, 49), виявлено складові його застосування, в тому числі визначено ознаки добросовісності (с. 149-164).

Надана характеристика місця зазначеного принципу в системі принципів і норм міжнародного права (с. 54-72).

Обґрунтовано висновок, що цей принцип відноситься до імперативних норм загального міжнародного права, а саме норм *jus cogens*, та передбачає зобов'язання *erga omnes* (с. 64).

Важливими є положення дисертації щодо співвідношення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань та принципу *pacta sunt servanda*, який виник ще в часи стародавнього римського права і встановлений, зокрема, у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. та у Віденській конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р. (с. 110-127). При цьому доводиться, що даний принцип характеризується більш широкою сферою дії в міжнародному праві, ніж принцип *pacta sunt servanda* (с. 126).

Досліджуючи умови реалізації принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, автор слушно зазначає, що реалізація цього принципу залежить від імплементації на міжнародно-правовому та внутрішньо-правовому рівні (с. 129), а відмова від виконання міжнародних зобов'язань та припинення міжнародних зобов'язань, незалежно від джерела їх визначення та підстав відмови і припинення, має відбуватися згідно з чинним міжнародним правом (с. 180).

В результаті системного аналізу всебічно визначено сферу дії принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань за колом суб'єктів міжнародного права та міжнародних зобов'язань, на яких поширюється зазначений принцип (с. 75-128). Слід підтримати висновок автора про те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань поширюється на всіх суб'єктів міжнародного права та застосовується до всіх зобов'язань з міжнародного права (с. 127).

Варто також відзначити висновок про те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань становить джерело обов'язкової сили

міжнародного права (с. 74), в тому числі юридичної сили односторонніх актів, які також є джерелом міжнародних зобов'язань (с. 99).

У зв'язку з цим, практичну користь може мати запропонований в дисертації підхід щодо розгляду Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум) як документа, що підтверджує та фіксує односторонні юридично обов'язкові заяви Російської Федерації, Англії і США, якими ці держави взяли на себе відповідні міжнародні зобов'язання щодо України, а Україна підтвердила зобов'язання щодо ліквідації ядерної зброї (с. 147). Дисертантка послідовно відстоює позицію, згідно з якою принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань поширюється на односторонні акти держав, характеризуючи Будапештський меморандум як такий, що зумовлює обов'язковість виконання сторонами, в першу чергу Росією, яка це оспорує (с. 148).

В дисертаційному дослідженні запропонована системна характеристика поняття добросовісності як складового елементу застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, що також є важливою рисою даного принципу (с. 149-162). Показано зв'язок принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з принципом верховенства права (с. 70-71).

Принципово важливими в дисертації є положення, що стосуються аналізу адаптивної та стабілізаційної функції принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. З одного боку, вказаний принцип має забезпечувати адаптивність міжнародно-правового регулювання до змін міжнародних відносин, а з іншого – він має сприяти стабільності функціонування міжнародного права як такого (с. 127). Це свідчить про визначальне значення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань в розвитку міжнародного права.

Висновки, сформульовані в дисертації, в цілому є обґрунтованими та достовірними, ґрунтуються на аналізі значного обсягу нормативних джерел,

вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, рішень Міжнародного Суду ООН та інших міжнародних судових органів, прикладів щодо реалізації принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у практиці міжнародних відносин тощо. Дослідження принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, що викладене у дисертації, є системним, повним і враховує зміни у міжнародному праві за останні десятиліття.

Зміст дисертаційного дослідження Богатчук Д.П. свідчить про те, що визначені в ньому завдання висвітлено в достатній мірі.

Сформульовані в дисертації положення і висновки є цілком обґрунтованими та характеризуються науковою новизною.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження.

Дане дослідження стосується важливої теоретичної проблеми міжнародного права, яка розкрита дисертанткою на досить високому науковому рівні, і може бути оцінене як її особистий внесок в розвиток вітчизняної науки міжнародного права, а також міжнародно-правової практики України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у науково-дослідній діяльності для подальших наукових досліджень проблем міжнародного права, зокрема, проблематики принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, а також в процесі вивчення навчальних дисциплін «Міжнародне публічне право», «Міжнародне право» у вищих навчальних закладах та для підготовки підручників, навчальних посібників з відповідних навчальних дисциплін. Сформульовані у дисертації висновки та рекомендації можуть бути використані в міжнародно-правовій практиці України та для вдосконалення її відповідного законодавства.

Повнота викладу основних наукових результатів дослідження в опублікованих наукових працях. Основні наукові положення, пропозиції та висновки дисертаційного дослідження відображені в 14 наукових

публікаціях, у тому числі у 8 наукових статтях, з яких 7 статей опубліковано у наукових фахових періодичних виданнях України з юридичних наук, які включені до міжнародних наукометричних баз, 1 – в іноземному науковому фаховому періодичному виданні, а також у 6 опублікованих тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Повнота викладу результатів дисертації відповідає встановленим вимогам. Кількість та обсяг публікацій, які розкривають основний зміст дисертації, свідчить про достатній та належний рівень апробації отриманих результатів.

Оцінка відповідності змісту автореферату і основних положень дисертації. Автореферат дисертації відповідає її змісту та відображає основні результати наукового дослідження. Зміст автореферату характеризується точністю і логічністю викладу матеріалу, зрозумілістю та цілісністю.

Дисертація та автореферат Богатчук Д.П. підготовлені на належному науковому рівні та відповідають вимогам, що ставляться до підготовки та оприлюднення таких робіт.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації.

Відзначаючи вклад автора в розробку теми даної дисертаційної роботи та наукову новизну одержаних результатів, вважаємо за необхідне вказати на дискусійні положення дисертації та деякі упущення в ній.

1. Не зовсім точно автор у розділі, присвяченому нормативному закріпленню принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, характеризує його як такий, що був лише задекларований в Статуті Ліги Націй, отримавши нормативне закріплення в документах, прийнятих в подальшому на розвиток його положень (с. 23 – 24).

Дійсно, хоча даний принцип окремо не виділяється в Статуті Ліги Націй, він, на наш погляд, досить чітко впливає із відповідних положень його Преамбули, а саме: Високі Договірні Сторони зобов'язуються сприяти міжнародному співробітництву та досягненню міжнародного миру і безпеки,

серед іншого, «послідовним встановленням розуміння міжнародного права як дійсного правила поведінки серед урядів та підтриманням справедливості і добросовісності (scrupulous) поваги до всіх договірних зобов'язань у справах організованих народів один з одним». В період Ліги Націй цей принцип був вже визнаним в загальному міжнародному праві.

2. Бажано було б вказати, що Заключний акт НБСЄ є політичним документом (с. 34), хоча його положення, які стосуються основоположних принципів міжнародного права, включаючи принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, мають, безумовно, певне юридичне значення, і в цьому значенні його необхідно тлумачити.

3. Дисертантка, справедливо визначаючи вклад професора О.І. Тіунова в розробку принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, відзначає його деякі необ'єктивні судження, не приводячи їх (с. 43).

4. В дисертації вказується на те, що питання меж принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань пов'язане з юридичною природою та застосуванням клаузули *rebus sic stantibus* (докорінна зміна обставин) (с. 165).

Однак, автором повною мірою не проаналізовано правову природу клаузули *rebus sic stantibus*. В цьому плані варто було звернутися до відповідних праць В.М. Корецького, який ще на початку 20-х років ХХ ст. дав глибокий аналіз цієї проблеми.

5. В дисертації зазначено, що «історія міжнародних відносин містить багато випадків порушення міжнародно-правових норм, що показали складність реального гарантування виконання міжнародних зобов'язань та ефективного реагування міжнародної спільноти на їх порушення» (с. 144). В ній міститься ряд прикладів порушення даного принципу, зокрема, Російською Федерацією основних принципів міжнародного права та міжнародних зобов'язань перед Україною (с. 144). Разом з тим, дисертаційне дослідження, безумовно, збагатилося б прикладами системних порушень цього принципу напередодні Першої та Другої світових війн, коли виникали

ситуації, пов'язані з втратою довіри держав до наявних у ті часи систем договірних відносин, що означало ліквідацію відповідного міжнародного порядку як такого. Саме такі ситуації стали поштовхом до пошуку міжнародним співтовариством шляхів для виходу з кризи, в результаті чого було прийнято Статут ООН та інші міжнародні акти на розвиток положень цього Статуту, в яких і дістав нормативне закріплення принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

6. Зіткнення між універсалізмом і партикуляризмом у міжнародному праві, що є характерним для сучасного стану міжнародних відносин, зумовлює деградацію міжнародного права, послаблення його нормативних засад, у тому числі принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. Це становить небезпеку для існуючого правопорядку.

Тому бажано було би більше уваги приділити дослідженню механізмів удосконалення системи міжнародного права та міжнародних відносин таким чином, щоб застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань отримало більш реальні та дієві гарантії.

Зазначені зауваження та дискусійні положення жодним чином не впливають на загальну високу оцінку даної дисертаційної роботи, яка, безумовно, характеризується висвітленням змісту досліджуваної проблеми та прагненням врахувати новітні підходи, що визначають її специфіку в сучасний період нестабільності міжнародних відносин та міжнародного права.

Загальний висновок

В цілому дисертація Богатчук Дар'ї Петрівни на тему «Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань» є цілісним, завершеним дослідженням, що має наукову новизну, теоретичне і практичне значення та відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567

від 27.07.2016 року), а її автор – Богатчук Дар'я Петрівна – заслугове на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
завідувач відділу міжнародного права та
порівняльного правознавства
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України**

В.Н. Денисов
В.Н. Денисов

31 жовтня 2018 року

В.Н. Денисов
Полпе. *В.Н. Денисов*
Посвідчує
Печеною секретар Інституту
держави і права
імені В.М. Корецького НАН України
31 10 2018